

ՊԵՏՄԵ-ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՊԱՊ ԱՐԹԱԿՈՒՆԻ

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ԴԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

1. ՊԱՊ ԵՒ ՇԱՊՈՒՆ

Մուշեղ Մամիկոնեան, որ սկիզբէն իսկ ինքզինքը հայութեան տէրը կը կարծէր, և տնօրինողը հայ պետական քաղաքականութեան, վրդովմունքով և դժգոհութեամբ կը դիտէր Պապ թագաւորին ինքնիշխան գործունէութիւնը:

Թագաւոր և սպարապետ մէկէ աւելի անգամներ բախում ունեցած էին: Երկուքին միջև հաշտութեան փորձեր կատարուած, սակայն կիսկատար և դատապարտուած ձախողելու, քանզի արքան կը պնդէր իր վեհապետական իրաւունքներուն տէր տիրականը ըլլալ, իր որոշումները ինք կայացնել, և թոյլ չտալ որ Մուշեղ ըլլայ թագաւորին թագաւորը:

Որքան պայքարը կը խտանար Պապի և Մուշեղի միջև, այնքան թագաւորը իր խորհրդականները կ'ընտրէր՝ ոչ միակ աչն երիտասարդ իշխաններէ, որոնք իրեն հետ միասին Պոյիս գտնուէր էին, այլ նաև Մուշեղի հակակիր անձերէ: Այս կէտը յոյժ կը ջղայնացնէր Մուշեղը և ան կը բողոքէր այդ մասին թէ՛ թագաւորին և թէ՛ Ներսէսին, երբ այս վերջինը ողջ էր. ըսելով որ Պապ ականջ կուտայ սպարապետին դէմ եղած ամբաստանութիւններուն, կը հաւատայ անոնց, և այդ պատճառաւ իրեն հետ կը թշնամանայ, և այլն⁽¹⁾: Մուշեղ ինքզինքը նախատուած կը զգար, որ արքան փոխանակ զինք ընդունելու իր գլխաւոր — եթէ ոչ միակ — խորհրդատուն, և իր փորձառու ցուցմունքներով ու խրատներով շարժելու, ինք իր ուղածին պէս կը չափէր

կը ձեւէր, և երբ խորհուրդի պէտք ունենար, կը դիմէր «նոր» անձերուն: Մուշեղն է որ կարելի դարձուցած էր Պապին Արշակունի գահ բարձրանալը: Ի՞նչպէս ուրիմն Մուշեղ կրնար համբերել ստորագաս աստիճանի մը վրայ գտնելու ինքզինքը:

Մուշեղի յուսախաբութիւնը խորացնող, և Պապ թագաւորի հանդէպ իր գրգռութեան աւելի հատու և վտանգաւոր շեշտ տուող պատճառներէն, գոնէ երեքը Մուշեղ կը նկատէր այնպիսի յարաճուն երկիւղով, որ յուսահատ զայրոյթը իրեն պիտի թելադրէր արքայի դէմ ծրագրել այնպիսի յանդուգն ձեռնարկ մը, որմէ իր հայրը Վասակ և մեծ հայրը Վաչէ պիտի սարսափէին:

Առաջինը, Ներսէսի մահէն վերջ, Պապ թագաւորի արմատական տնօրինութիւններն էին Ներսէսի հաստատած վանքերու, կուսանոցներու և աղքատանոցներու դէմ: Անոնց և Եկեղեցիի անբաւ կալուածներէ մեծ մասին յարքունիս գրաւումը: Ապա, Ներսէսի յաջորդի ընտրութեան առթիւ թագաւորի խիզախ ելոյթը, որ կեսաբիոյ հեղինակութիւնը կ'ոչնչացնէր Հայաստանի մէջ: Մոլեռանդ Բիւզանդասէր Մուշեղի ըմբռնողութեամբ, արքային այս քայլը կրօնականէն աւելի քաղաքական ալ անդրադարձում կրնար ունենալ: Զէ՛ որ Վաղէս կայսրը Բաբելոնը Հայաստան զրկելու հրաման արձակած էր, որպէսզի Բիւզանդական կապը չթուլնայ հայ աշխարհի մէջ:

Երկրորդ պատճառը Պապի յարաճուն ժողովրդականութիւնը: Հայեր, մանաւանդ հասարակ խաւերու, արհեստաւոր ու չիւնական, մեծ խանդավառութեամբ ողջուններ էին արքայի վերոյիշեալ հաստատութիւններու դէմ առած քայլերը, իրենց վրայէն

(1) Փաւստոս, Ե. 2, 3:

ծանր բեռ մը վերցուիլը, ինչպէս նաև շատ մը հողերուն իրենց յատկացուիլը:

Թագաւորի վայելած այս ժողովրդակա-
նութեան կը վկայէ Ամմիանոս, երբ կը
նկարագրէ Պապ Թագաւորին՝ կիլիկիոյ մէջ
իրեն համար պատրաստուած մահացու թա-
կարդէն ազատուելով, Հայաստան վերա-
դարձը: Հոն, կ'ըսէ արդարամիտ պատմիչը,
«Թագաւորը ընդունուեցաւ ամենամեծ ու-
րախութեամբ իր հպատակներուն կողմէ»⁽²⁾:

Երրորդ, և Մուշեղի աչքին ամենա-
ծանրակշիռ պատճառ, Պապի մշակել փոր-
ձած արտաքին քաղաքականութիւնն էր:

Մուշեղ ամենասերտ յարաբերութիւն
կը մշակէր Տերենտիոս կոմսի և միւս բարձ-
րաստիճան Բիւզանդական զինուորական-
ներու հետ, որոնք Հայաստան կամ մօտա-
կայ Վրաստան կը գտնուէին: Անոնց միջո-
ցաւ ալ Հայ սպարապետը կը հաղորդակցէր
Վաղէս կայսեր հետ, զինք տեղեակ կը պա-
հէր Հայաստանի անցուդարձերուն, և հայ-
բիւզանդական զինակցութիւնը ամրացնելու
միջոցներուն մասին կը խորհրդակցէր, ինչ-
պէս, բերդեր և զինուորական կայաններ
շինել Հայաստանի մէջ, կամ կայսեր ծախ-
քով զինել հայ ազնուականութիւնը⁽³⁾:

Շապուհի դեսպանները «զաղտնի պատ-
գամաւորներ», կ'ըսէ Ամմիանոս, իրարու
ետեւ Պապի մօտ կուգային խորհրդակցե-
լու: Ծերունի պարսիկ արքան, պահ մը զին-
ուորական զործողութիւններէ խուսափե-
լով, ձեռք կ'առնէր զիւրաքաղաքական գէն-
քերը: Ան կ'ուզէր սիրաշահիլ Պապը: Գիտ-
նալով որ Պարսկական Կուսակցութիւնը,
վերջին գէպքերէն յետոյ, գրեթէ քայքայ-
ուած վիճակի մէջ է Հայաստան, Շապուհ
Պապի հետ ունեցած բանակցութիւններուն՝
անշուշտ հայ Թագաւորի համար հրապուրիչ
գիջումներ և նպաստաւոր խոստումներ կ'ը-
նէր:

Սոյն բանակցութիւններու ընթացքին,
Պապ Թագաւոր շատ ալ հաղորդակից էր
ընեն Մուշեղ Մամիկոնեանը անցած դար-
ձածին: Բայց երբ Պապի և Շապուհի միջև
համաձայնութիւն մը զոյանալու նշանները
շատցան, Մուշեղ և իր խորհրդակիցները
բողոքեցին Պապին որ սխալ էր իրեն համար

Բիւզանդիոնի կայսրէն երես դարձնել և Շա-
պուհի խոստումներուն վստահելով, անգամ
մըն ալ պարսկական ազդեցութիւնը տա-
րածել Հայաստանի մէջ⁽⁴⁾:

Երկուստարդ արքան անտարբեր մնաց
այս բողոքներուն: Իր հայեցակէտով, պար-
սիկ Թագաւորի հետ խաղաղութեան դա-
շինք մը, որ Պապին ապահովէր անկախ
տիրապետութիւն իր երկրին մէջ, գերա-
դասելի էր ներկայ կացութեան, ուր հայ
Թագաւորը Բիւզանդական զօրապետներու
շարունակական հսկողութեան տակ պիտի
մնար, միաժամանակ ալ ռազմունակ Շա-
պուհը վերջ ի վերջոյ մղէր զինուորական
ամենի արշաւանքի մը:

Շապուհ իր բանակցութիւններու ըն-
թացքին, Պապին դժգոհութիւն յայտնեց
թէ այն երկու հայերը, Գղակ և Արրաբան,
որ Արտազիրսը պաշարող պարսիկ զօրքե-
րու մեծամասնութեան դաւադրաբար կո-
տորուելուն պատճառ եղած էին, զեռ ի
պատուի էին Պապի կողմէ: Սա Պապի ան-
կեղծութեան վրայ կասկած կը ձգէր, և
բարեկամական մնայուն համաձայնութեան
մը արգելք կրնար ըլլալ:

Յիրաւի, Գղակ մեծ աշխոյժով հակա-
պարսիկ զործունէութեան տուած էր ինք-
զինքը: Տերենտիոս կոմսի և Մուշեղ Մա-
միկոնեանի վստահութիւնը շահած, Մուշեղ
իրեն յանձնէր էր արեւելեան սահմանի մօտ
գտնուող հայ բանակի հրամանատարու-
թիւնը⁽⁵⁾:

Եթէ Գղակ հաւատարիմ մնար իր նոր
տէրերուն, Շապուհ իրեն դէմ դաւող այս
հայէն նեղուելու պատճառներ պիտի ունե-
նար: Այս նկարագրով մարդիկ, որոնք կողմ
փոխելու լարձուն մարզանքներով իրենց
միտքը կը գրադեցնեն շարունակ, երկու
կողմերուն ալ կասկածելի կրնային ըլլալ՝
անոնց թաքուն արհամարհանքին ենթակայ
ըլլալէ զատ: Հաւանաբար Փաւստոսի պատ-
մածը շիտակ է թէ, Մուշեղին կողմէ ա-
րեւելեան զօրաց հրամանատարութիւնը ըս-
տանձնելէ վերջ, պարսիկ սահմանին մօտ
իր այդ ապահով կայանէն Գղակ սկսաւ
զաղտնի գիւմումներ ընել Շապուհին, Մու-
շեղը և նոյնիսկ Պապ Թագաւորը պարսիկին
յանձնելու մասին:

(2) Ammianus, XXX, 1, 15.

(3) Փաւստոս, Ե. 34.

(4) Փաւստոս, Ե. 32. (5) Փաւստոս, Ե. 6.

Դղակի մասին կասկածիլ սկսաւ Պապի ամենէն վստահելի և նուիրեալ խորհրդակիցը Գնել Անձեւացի իշխանը, որ իր կասկածը հաղորդեց Պապին:

Թագաւորը, բարեկամութիւն ձեացնելով՝ իր մօտ հրաւիրեց Դղակը, իւր թէ հայպարտական մերձեցման մասին կարեւոր խորհրդակցութեան համար: Պապ որոշած էր Դղակը և Արրաբանը մահուան դատապարտել: Այս կերպ ոչ թէ երկու անվստահելիներու հաշիւը կը մաքրուէր, այլ Շապուհին ալ մէկ կրկնակի բողոքը վերջ կը գտնէր:

Դղակ և Արրաբան գլխատուեցան, և անոնց գլուխները Շապուհին զրկուեցան⁽⁶⁾:

Այս երկուքին սպանութիւնը, և մանաւանդ Պապ թագաւորին յամառ ջանքը Շապուհին հետ լեզու գտնելու, ալ աւելի գրգռեց Մուշեղը Պապի դէմ:

Այլևս սպարապետի համար որոշ էր որ Պապ երբեք պիտի չենթարկուէր իր ազդեցութեան: Իսկ զԺուար չէր իրեն համար կուսնել թէ, եթէ Պապ և Շապուհ յաջողէին խաղաղութեան դաշինք մը կնքել, իր դիրքը բոլորովին պիտի նսեմանար: Հեղինակութիւնը, զոր զԺուարութեամբ ձեռք ձգած էր և մաքառելով կը պահէր, պիտի ջլատուէր, ու Բիւզանդական զօրապետներու օժանդակութենէն ալ զրկուած, սոսկական զինուորական մը պիտի ըլլար:

Այս ցրտին պատկերը սարսափեցուց Մուշեղը: Ան թաղելու էր իր անհամբեր փառատենչութիւնը, և քաղաքական տիրակալութեան բաժակը, որմէ հաղիւ ումպ մը ճաշակեր էր ու այնքա՛ն արբնած, պէտք է վերջնականապէս իյնար ձեռքէն:

Պապ կամ ինք:

Պապն ալ որքա՛ն երիտասարդ էր, հաղիւ քսաներեք տարեկան, և ե՞ւր զիսէ դեռ քանի երկար տարիներու կեանք ունենար:

Մուշեղի խորհուրդները վտանգաւոր դարձուածք մը ստացան:

Պապ Հայաստանի թագաւոր մնալու չէր:

2. Տ Ա Ր Ս Ո Ն

Թագաւորը գահէն հեռացնելու երկու ճամբայ կար: Կամ ստիպել արքան հրաժարելու, և կամ սպաննելու զինք:

Պապը սպաննելու գաղափարը եթէ ի

սկզբան անցած էր Մուշեղի մտքէն, վախով մէկդի կը գնէր: Եթէ ո՛չ մէկ ուրիշ մտածում իր վրայ զսպիչ դեր չկատարէր, Պապի վայելած մեծ Ժողովրդականութիւնը քաւէր կասեցնելու իր չարանենդ խորհուրդը: Կար նաև ուրիշ պարագայ մը: Մուշեղ, ինչպէս իրմէ առաջ և վերջ միւս Մամիկոնեաններ, եղբայրասպան և հայրասպան կրնային ըլլալ առանց խղճի խայթ ունենալու, սակայն արքայասպան՝ երբե՛ք, պայմանաւ որ արքան Արշակունի տոհմին պատկանէր: Օտարազգի Մամիկոնեաններու բարերար այս թագաւորական ցեղը՝ անոնց կողմէ նկատուած էր նուիրական: Մանաւանդ Մուշեղը, որ ոչ թէ հայ թագաւորի, այլ նոյնիսկ օտարի: Երբ Զիրաւի ճակատամարտին Աղուաններու Ուռնայր թագաւորը իր ձեռքը ինկաւ, Մուշեղ ազատ ձգեց զինք ըսելով թէ, «Փառք տուր, որ թագաւոր մարդ ես, և զլիւրդ թագ կը կրես, ես թագաւոր մարդու չեմ սպաններ եթէ նոյնիսկ նեղը խնամ»⁽⁷⁾:

Այն Մուշեղը որ հարիւրաւորներ, հայ և օտար, մորթագերմ ընել տուած էր:

Կամ Մուշեղի եղբայր Մանուէլը, երբ քանի մը տարի վերջ՝ Վարազդատ թագաւորի դէմ պատերազմի ելաւ, և կոտել մէջ թագաւորը նեղ ինկած, Մանուէլի երկու որդիները պիտի սպաննէին զինք, Մանուէլ արգիլեց զանենք ըսելով. «Այ, տիրասպան մի՛ ըլլաք»⁽⁸⁾:

Ոչ, ոճիրը յուսահատ և ճարահատ ելք էր: Այդ մասին մտածելու էր երբ այլևս Մուշեղի համար ուրիշ ամէն զուտ զոցուած էր:

Անմտութիւն էր նաև մտածել թէ Մուշեղ և իր արքանեակները կրնային ստիպել Պապը հրաժարելու գահէն՝ հակառակ իր կամքին:

Հապա՞՞ վաղէս կայրը:

Ահ, Մուշեղ լոյս մը տեսաւ: Ինք անմեղ հանդիսականի դեր պիտի կատարէր երբ Պապ կը հեռացուէր իր գահէն:

Եւ այս մտնուածապատ գաւազրութեան համար ճիշդ մարդն ալ գիտէր Մուշեղ:

Տերենտիոս կոմսն էր այդ:

Շարունակէ՛ (28)

ՀՐԱՆԴ Բ. ԱՐՄԵՆ

(6) Ammianus, XXVII, 12, 14:

(7) Փառատու, Ե. 4: (8) Փառատու, Ե. 37: